

Експрес-опитувальник «Індекс толерантності»

Бланк методики

Інструкція : Оцініть, будь ласка, наскільки Ви згодні або не згодні з наведеними твердженнями, і відповідно до цього поставте галочку або будь-який інший значок навпроти кожного твердження:

	№	Твердження	<i>Абсолютно не згоден</i>	<i>Не згоден</i>	<i>Скоріш за все не згоден</i>	<i>Скоріш за все згоден</i>	<i>Згідний</i>	<i>Повністю згідний</i>
I.	1.	В змішаних подружжях зазвичай більше проблем, ніж в парах між людьми однієї національності.	6	5	4	3	2	1
	2.	До кавказців буду відноситись краще, якщо вони поміняють свою поведінку.	6	5	4	3	2	1
	3.	Це нормально, вважати, що свій народ є кращим, аніж інші народи.	6	5	4	3	2	1
	4.	Я готовий прийняти в якості члена своєї сім'ї людину будь-якої національності.	1	2	3	4	5	6
	5.	Я хочу, щоб серед моїх друзів були люди різних національностей.	1	2	3	4	5	6
	6.	До деяких націй та народів важко добре відноситись.	6	5	4	3	2	1
	7.	Я можу уявити чорношкіру людину своїм близьким другом.	1	2	3	4	5	6

		Результат :						
II.	8.	У ЗМІ може бути представлена будь-яка думка.	1	2	3	4	5	6
	9.	Бідні та безпритульні самі винні у своїх проблемах.	6	5	4	3	2	1
	10.	З неохайними людьми неприємно спілкуватися.	6	5	4	3	2	1
	11.	Всіх психічно хворих людей потрібно ізолювати від суспільства.	6	5	4	3	2	1
	12.	Біженцям потрібно допомагати не більше, ніж всім іншим, так як у місцевих проблем не менше.	6	5	4	3	2	1
	13.	Для того, щоб навести лад у країні потрібна «сильна рука».	6	5	4	3	2	1
	14.	Туристи повинні мати ті ж самі права, що і місцеві мешканці.	1	2	3	4	5	6
	15.	Будь-які релігійні течії мають право на існування.	1	2	3	4	5	6
		Результат :						
	16.	Якщо друг зрадив, то потрібно йому помститися.	1	2	3	4	5	6
	17.	В суперечці може бути правильна лише одна точка зору.	6	5	4	3	2	1
	18.	Навіть якщо у мене є своя точка зору, я завжди готовий вислухати і інші						

III.		думки.	1	2	3	4	5	6
	19.	Якщо хтось вчиняє зі мною грубо, я відповідаю тим самим.	6	5	4	3	2	1
	20.	Людина, яка думає не так як я дратує мене.	6	5	4	3	2	1
	21.	Мені діє на нерви безпорядок.	6	5	4	3	2	1
	22.	Я хотів би стати більш терпимою людиною, по відношенню до інших.	1	2	3	4	5	6
	Результат :							
Загальний результат :								

Обробка результатів

Для кількісного аналізу підраховується загальний результат, без поділу на субшкали.

Індивідуальна або групова оцінка виявленого рівня толерантності здійснюється за наступними ступенями:

22-60 - низький рівень толерантності. Такі результати свідчать про високу інтолерантність людини і наявності у нього виражених інтолерантнісних установок по відношенню до навколишнього світу і людей.

61-99 - середній рівень. Такі результати показують респонденти, для яких характерне поєднання як толерантних, так і інтолерантних рис. В одних соціальних ситуаціях вони ведуть себе толерантно, в інших можуть проявляти інтолерантність.

100-132 - високий рівень толерантності. Представники цієї групи мають виражені риси толерантної особистості. У той же час необхідно розуміти, що результати, що наближаються до верхньої межі (більше 115 балів), можуть свідчити про розмивання у людини "кордонів толерантності", пов'язаними, наприклад, з психологічним інфантилізмом, тенденціями до потурання, поблажливості чи байдужості. Також важливо враховувати, що респонденти, що потрапили в цей діапазон, можуть демонструвати високу ступінь соціальної бажаності (особливо якщо вони мають уявлення про погляди дослідника і цілях дослідження).

Для якісного аналізу аспектів толерантності можна використовувати поділ на субшкали:

I. Етнічна толерантність.

Субшкала "етнічна толерантність" виявляє ставлення людини до представників інших етнічних груп і установки в сфері міжкультурної взаємодії.

До 19 балів низький рівень;

20 - 31 - середній рівень;

32 і більше балів - високий рівень.

II. Соціальна толерантність.

Субшкала "соціальна толерантність" дозволяє досліджувати толерантні і інтолерантні прояви по відношенню до різних соціальних груп (меншин, злочинців, психічно хворих людей), а також вивчати установки особистості по відношенню до деяких соціальних процесів

До 22 балів - низький рівень;

23 - 36 - середній рівень;

37 і більше балів - високий рівень.

III. Толерантність як риса особистості.

Субшкала "толерантність як риса особистості" включає пункти, що діагностують особистісні риси, установки і переконання, які в значній мірі визначають ставлення людини до навколишнього світу.

До 19 балів низький рівень;

20 - 31 - середній рівень;

32 і більше балів - високий рівень.

Анкета «Що таке толерантність?»

№	Запитання	Ваша відповідь
1.	<i>Чи чули ви колись, що таке «толерантність»?</i>	
2.	<i>Коли вперше ви почули це слово та від кого?</i>	
3.	<i>Чи знаєте ви про день толерантності?</i>	
4.	<i>Що для вас означає поняття «толерантність»?</i>	
5.	<i>Що робить вас частиною всіх людей?</i>	
6.	<i>Якими є основні причини виявлення насильства та жорстокості?</i>	
7.	<i>Чи можуть відмінності між людьми стати причиною насильства та жорстокості?</i>	
8.	<i>Що є осередком примирення та не насильства для вас?</i>	
9.	<i>Що потрібно зробити, щоб</i>	

	<i>досягти миру в суспільстві?</i>	
10.	<i>Наскільки важливим є процес виховання толерантності в нашому суспільстві?</i>	
11.	<i>Які риси повинна мати толерантна особистість?</i>	

Методика для визначення соціокультурної ідентичності (ОСКІ)

№	Запитання	Варіанти відповідей			
		1	2	3	4
1.	Я добре знаю історію свого етносу	1	2	3	4
2.	Я нормально реауюю на представника будь-якої національності	1	2	3	4
3.	Я ніколи не «копався (ась)» в своїх «коріннях» з метою встановити національну належність	1	2	3	4
4.	Я не відчуваю себе незатишно в суспільстві людей іншої національності	1	2	3	4
5.	Я люблю природу рідного краю	1	2	3	4
6.	Я не страждаю від стереотипів, що склалися по відношенню до моєї нації	1	2	3	4
7.	Я не люблю розмови про расові взаємини	1	2	3	4
8.	Я не відчуваю недоброчливі ставлення до себе з-за моєї національної приналежності	1	2	3	4
9.	Я пов'язую своє майбутнє з моїм краєм	1	2	3	4
10.	Де б я не був - я ніколи не шукаю «своїх»	1	2	3	4
11.	Я не можу сказати, що я націоналіст	1	2	3	4
	Для мене не має значення національність як моя, так і інших людей	1	2	3	4

12.	Я критично ставлюся до традицій представників своєї національності	1	2	3	4
13.	Я не шукаю в людях риси національної приналежності	1	2	3	4
14.	Мені все одно, що говорять або роблять представники інших національностей, якщо це не зачіпає мої інтереси	1	2	3	4
15.	Я дуже прив'язаний (а) до того місця, де народився (лась)	1	2	3	4
16.	Я не замислююся над тим, представником якої національності є	1	2	3	4
17.	Я не хотів би бути представником іншого народу	1	2	3	4
18.	Якщо чую думки про життя, що відрізняються від моїх, то ніколи не пов'язую їх виникнення з приналежністю співрозмовника до іншої національності	1	2	3	4
19.	У мене є улюблені місця, які я ніколи не проміняю на щось інше	1	2	3	4
20.	Ніякі риси, властиві моїй етнічній групі, не заважають мені в житті	1	2	3	4
21.	Я визнаю свята не тільки своєї етнічної групи	1	2	3	4
22.	Негативні висловлювання на свою адресу я ніколи не асоціюю з образом людей моєї	1	2	3	4

	національності				
23.	Вважаю, що національне питання надумане і неактуальне	1	2	3	4
24.	Я легко можу дізнатися земляка за манерою говорити	1	2	3	4
25.	Я ніколи не був членом громади, яка об'єднує людей за етнічними ознаками	1	2	3	4
26.	При виборі кола спілкування для мене не має значення колір шкіри людини.	1	2	3	4
27.	Для мене не важливо, якої національності мої сусіди	1	2	3	4
28.	Я ніколи не відчував себе «іншим» в країні, в якій живу	1	2	3	4
29.	Я не планую переїхати на ПМП на історичну батьківщину	1	2	3	4
30.	Якщо виникне конфлікт, стану на сторону правого, навіть якщо доведеться «виступити» проти представника своєї етнічної групи	1	2	3	4
31.	Я ніколи не думаю про те, щоб приховати риси, характерні представникам моєї національності	1	2	3	4
32.	Я ніколи не буду вибирати другу половину за національною приналежністю	1	2	3	4
33.	Я б не зміг переїхати жити в інший регіон	1	2	3	4
34.	Для мене немає необхідності в усвідомленні приналежності до своєї етнічної групи	1	2	3	4
35.	Вважаю, що загострення національного питання в багатонаціональній країні ні до	1	2	3	4

	чого доброго не призведе				
--	--------------------------	--	--	--	--

Ключ до методики

№	Шкала	Відповіді	К-сть балів	
			<i>Позитивний р-т</i>	<i>Негативний р-т</i>
1.	Соціокультурна ідентичність	1, 3, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 17, 21, 22, 23, 24, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36	22-50	51-88
2.	Регіональна ідентичність	5, 9, 16, 20, 25, 34	6-15	16-24
3.	Расизм	2, 4, 11, 14, 18, 19, 27, 28	26-32	8-25

Інтерпретація.

Чим менша кількість балів набрана по кожній шкалі, тим краще людина усвідомлює свою соціокультурну та регіональну ідентичність, а також не має расистських схильностей .

Опитувальник «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (опитувальник Реана)

№	Запитання	Так	Ні
1.	Включаючись в роботу, як правило, оптимістично сподіваюся на успіх.		
2.	У діяльності я активний.		
3.	Схильний до прояву ініціативності.		
4.	При виконанні відповідальних завдань намагаюся по можливості знайти причини відмови від них.		
5.	Часто вибираю крайності: або заниженого легкі завдання, або нереалістично високі за труднощі.		
6.	При зустрічі з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.		
7.	При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.		
8.	Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї власної цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю		
9.	При виконанні досить важких завдань, в умовах обмеження часу, результативність діяльності погіршується.		
10.	Схильний проявляти наполегливість у досягненні мети.		
11.	Схильний планувати своє майбутнє на досить віддалену перспективу		
12.	Якщо ризикую, то, швидше, з розумом, а не безшабашно		

13.	Не дуже наполегливий у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.		
14.	Віддаю перевагу ставити перед собою середні по труднощі або злегка завищені, але досяжні цілі, ніж нереально високі.		
15.	У разі невдачі при виконанні якого-небудь завдання його привабливість, як правило, знижується.		
16.	При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх невдач.		
17.	Віддаю перевагу планувати своє майбутнє лише на найближчий час.		
18.	При роботі в умовах обмеження часу результативність діяльності поліпшується, навіть якщо завдання досить важке.		
19.	У разі невдачі при виконанні чого-небудь від поставленої мети, як правило, не відмовляюся.		
20.	Якщо завдання вибрав собі сам, то у випадку невдачі його привабливість ще більше зростає.		

Ключ до опитувальника.

«Правильними» вважаються:

- відповідь «так»: 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20;

- відповідь «ні»: 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

Обробка результатів і критерії оцінки.

За кожен збіг відповіді з ключем студенту надавався 1 бал. Підраховується загальна кількість набраних балів.

Якщо кількість набраних балів від 1 до 7, то діагностується мотивація на невдачу (боязнь невдачі).

Якщо кількість набраних балів від 14 до 20, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх).

Якщо кількість набраних балів від 8 до 13, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво не виражений. При цьому можна мати на увазі, що, якщо кількість балів 8 - 9, є певна тенденція мотивації на невдачу, а якщо кількість балів 12-13, є певна тенденція мотивації на успіх.

Тест комунікативної толерантності (В. В. Бойко)

Інструкція: міру згоди з судження потрібно висловлювати наступним чином:

- 0 - балів - зовсім невірно,
- 1 - вірно в деякій мірі (несильно),
- 2 - вірно в значній мірі (значно),
- 3 - вірно надзвичайно (дуже сильно).

Перевірте себе: наскільки ви здатні приймати чи не приймати індивідуальності. Нижче наводяться судження; скористайтеся оцінками від 0 до 3 балів, щоб висловити, наскільки вони вірні по відношенню особисто до вас.

№	Твердження	Оцінка
1.	Повільні люди зазвичай діють мені на нерви.	
2.	Мене дратують метушливі, непосидючі люди.	
3.	Галасливі дитячі ігри терплю досить важко.	
4.	Оригінальні, нестандартні, яскраві особистості зазвичай діють на мене негативно.	
5.	Бездоганний у всіх відношеннях людина насторожив би мене.	

Перевірте себе: чи немає у вас тенденції оцінювати людей, виходячи з власного «Я». Міру згоди з судженнями, як і в попередньому випадку, висловлюйте в балах від 0 до 3.

№	Твердження	Оцінка
1.	Мене зазвичай виводить з рівноваги некмітливий співрозмовник.	
2.	Мене дратують любителі поговорити.	
3.	Я обтяжувався б розмовою з байдужим для мене попутником в поїзді, літаку, якби він проявив ініціативу	
4.	Я обтяжувався б розмовами випадкового попутника, який поступається мені за рівнем знань і культури.	
5.	Мені важко знайти спільну мову з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж у мене.	

Перевірте себе: якою мірою категоричні або незмінні ваші оцінки на адресу оточуючих.

№	Твердження	Оцінка
1.	Сучасна молодь викликає неприємні почуття своїм зовнішнім виглядом (зачіска, косметика, одяг).	
2.	Молодь зазвичай виробляє враження безкультурної групи осіб	
3.	Представники деяких національностей в моєму оточенні відверто несимпатичні мені.	
4.	Є тип чоловіків (жінок), який я не можу терпіти	
5.	Терпіти не можу ділових партнерів з низьким професійним рівнем	

Перевірте себе: якою мірою ви вмієте приховувати або згладжувати неприємні враження при зіткненні з некомунікабельними якостями людей (ступінь згоди з судженнями оцінюйте від 0 до 3 балів).

№	Твердження	Оцінка
1.	Вважаю, що на грубість треба відповідати тим же.	
2.	Мені важко приховати, якщо людина чимось неприємний.	
3.	Мене дратують люди, які в суперечці настояти на своєму.	
4.	Мені неприємні самовпевнені люди	
5.	Зазвичай мені важко втриматися від зауваження на адресу озлобленого або нервового людини, який штовхається в транспорті.	

Перевірте себе: чи є у вас схильність переробляти і перевиховувати когось (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

№	Твердження	Оцінка
1.	Я маю звичку повчати оточуючих.	
2.	Невиховані люди обурюють мене.	
3.	Я часто ловлю себе на тому, що намагаюся виховувати когось-небудь.	
4.	Я за звичкою постійно роблю кому-небудь зауваження.	
5.	Я люблю командувати близькими.	

Перевірте себе: якою мірою ви схильні підлаштовувати когось під себе, робити їх зручними для себе (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

№	Твердження	Оцінка
1.	Мене дратують люди похилого віку, коли вони в годину пік виявляються в міському транспорті або в магазинах.	
2.	Жити в номері готелю зі сторонньою людиною для мене просто катування.	
3.	Коли партнер не погоджується в чомусь з моєї правильною позицією, то зазвичай це дратує мене.	
4.	Я проявляю нетерпіння, коли мені заперечують.	
5.	Мене дратує, якщо партнер робить щось по своєму, не так, як мені того хочеться.	

Перевірте себе: чи властива вам така тенденція поведінки (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

№	Твердження	Оцінка
1.	Зазвичай я сподіваюся, що моїм кривдникам дістанеться по заслугах.	
2.	Мене часто дорікають в буркотливості.	
3.	Я довго пам'ятаю образи, завдані мені тими, кого я ціную або поважаю.	
4.	Не можна прощати товаришам по службі безтактні жарти.	
5.	Якщо діловий партнер ненавмисно зачепить моє самолюбство, то я на нього проте ображуся.	

Перевірте себе: якою мірою ви терпимі до дискомфортних станів оточуючих (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

№	Твердження	Оцінка
1.	Я засуджую людей, які плачуться в чужу жилетку.	
2.	Внутрішньо я не схвалюю колег (приятелів), які при нагоді розповідають про свої хвороби.	
3.	Я намагаюся йти від розмови, коли хто-небудь починає скаржитися на своє сімейне життя.	
4.	Зазвичай я без особливої уваги вислуховую сповіді друзів (подруг).	
5.	Іноді мені подобається позлити кого-небудь з рідних і друзів.	

Перевірте себе: які ваші адаптаційні можливості у взаємодії з людьми (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

№	Твердження	Оцінка
1.	Зазвичай мені важко йти на поступки партнерам.	
2.	Мені важко знаходити спільну мову з людьми, у яких поганий характер.	
3.	Зазвичай я насилу пристосовуюся до нових партнерів по спільній роботі.	
4.	Я уникаю підтримувати відносини з дещо дивними людьми.	
5.	Зазвичай я з принципу наполягаю на своєму, навіть якщо розумію, що партнер прав.	

Обробка і інтерпретація результатів тесту.

Отже, в твердженнях представлені деякі поведінкові ознаки, що свідчать про низький рівень загальної комунікативної толерантності. Потрібно

підрахувати суму балів, отриманих за всіма ознаками, і зробити висновок: чим більше балів, тим нижче рівень комунікативної толерантності. Максимальне число балів, які можна заробити - 135, свідчить про абсолютну нетерпимості до оточуючих, що навряд чи можливо для нормальної особистості. Точно так само неможливо отримати нуль балів - свідчення терпимості до всіх типів партнерів у всіх ситуаціях.

Потрібно звернути увагу на те, з яким з 9 запропонованих вище поведінкових ознак у людини високі сумарні оцінки (тут можливий інтервал від 0 до 15 балів). Чим більше балів за конкретною ознакою, тим менше людина терпима до інших в даному аспекті відносин. Навпаки, чим менші оцінки з тої чи іншої поведінкової ознаки, тим вище рівень загальної комунікативної толерантності по даному аспекту відносин з партнерами. Зрозуміло, отримані дані дозволяють помітити лише основні тенденції, властиві взаємодії з партнерами. У безпосередньому, живому спілкуванні особистість проявляється яскравіше і різноманітніше.

Тренінг комунікативної толерантності

Форми і методи роботи: обговорення, дискусія, мозковий штурм, ігри, робота у групах, опитувальники.

Структура програми: 11 занять тривалістю від 1 години до 1 год. 35 хв.

КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ

День 1

Тема. Що таке толерантність? (частина 1)

Мета. Ознайомити студентів з поняттям «толерантність»; стимулювати уяву учасників у пошуках власного розуміння толерантності трьома способами:

1. На основі вироблення «наукового визначення»,
2. За допомогою експресивної форми.
3. З використанням асоціативного ряду.

Тривалість: 1 год. 10 хв.

Хід роботи.

1. Вступна частина (25 хв.). Процедура проведення:

Приймаються правила роботи у групі. Ведучий розповідає учасникам групи про те, що таке «толерантність» та «інтолерантність» (чи нетерпимість), про їх вияви та про наслідки нетерпимості і представляє написані на дошці цілі тренінгу та розповідає про них.

2. Знайомство. Вправа «Снігова куля» (5 хв.)

Ведучий пропонує учасникам представитися так, як би їм хотілося, щоб їх називали у групі (наприклад, використовувати псевдоніми). Учасники групи сидять у колі. Першим представляється ведучий. Потім той, хто сидить біля нього, називає ім'я ведучого і своє ім'я. Кожен наступний учасник називає по

черзі імена всіх, хто представлявся до нього. Таким чином, учасник, що замикає коло, має назвати імена всіх членів групи.

3. Вправа «Чим ми схожі» (10 хв.)

Цілі: створення невимушеної, доброзичливої атмосфери у групі; підвищення внутрішньогрупової довіри і згуртованості членів групи.

Процедура проведення: члени групи сидять у колі. Ведучий запрошує в коло одного з учасників на основі якої-небудь реальної чи уявленої подібності із собою. Наприклад: «Світлано, вийди, будь ласка, до мене, тому що в нас із тобою однаковий колір волосся (або ми схожі тим, що ми жителі Землі, або ми одного зросту тощо)». Світлана виходить у коло і запрошує вийти кого-небудь з учасників у такий самий спосіб. Гра триває доти, доки всі члени групи не стануть у колі.

4. Вправа «Компліменти» (10 хв.)

Процедура проведення: ведучий пропонує учасникам придумувати компліменти одне для одного. Він кидає м'яч одному з учасників і говорить йому комплімент. Наприклад: «Дмитро, ти дуже справедлива людина» чи «Катю, у тебе чудова зачіска». Інший учасник кидає м'яча тому, кому хоче висловити комплімент і так далі. Важливо простежити, щоб комплімент був сказаний кожному учасникові.

5. Вправа «Що таке «толерантність?»» (10 хв.)

Цілі: дати можливість учасникам сформулювати наукове поняття толерантності; показати багатоаспектність поняття «толерантність».

Обладнання: визначення толерантності, написані на ватмані.

Підготовка: написати визначення толерантності на великих аркушах і прикріпити їх перед початком заняття до дошки чи до стін зворотним боком до аудиторії.

Процедура проведення: ведучий поділяє учасників на групи з 3 - 4 осіб.

Кожна група має виробити в результаті «мозкового штурму» своє визначення толерантності. Визначення повинне бути коротким і чітким. Після обговорення представник від кожної групи знайомить із визначенням усіх учасників. Після закінчення обговорення у групах кожне визначення виписується на дошці чи на ватмані. Після того, як групи представлять свої формулювання, ведучий повертає заздалегідь заготовлені визначення «обличчям» до аудиторії. Учасники мають можливість ознайомитися з існуючими визначеннями і висловити своє ставлення до них.

Питання для обговорення:

1. Що відрізняє кожне визначення?
2. Чи є щось, що поєднує якісь із запропонованих визначень?
3. Яке визначення найбільш вдале?
4. Чи можна дати одне визначення поняттю «толерантність»?

Під час обговорення зверніть увагу на наступні моменти:

- Поняття «толерантність» має безліч аспектів.
- Кожне з визначень виявило якусь грань толерантності.

6. Рефлексія заняття (10 хв.)

Деякі з вас, можливо, вперше ознайомилися з поняттям «толерантність». Яке з визначень толерантності викликало у вас найбільший відгук? Чи є для вас тема толерантності актуальною, і якщо так, то чому?

День 2

Тема. Що таке толерантність? (частина 2)

Мета. Ознайомити студентів з поняттям «толерантність»; стимулювати увагу учасників у пошуках власного розуміння толерантності трьома способами:

1. На основі вироблення «наукового визначення»,
2. За допомогою експресивної форми.
3. З використанням асоціативного ряду.

Тривалість: 1 год. 20 хв.

Хід роботи.

1. Вправа «Загальний ритм» (5 хв.)

Мета: підвищення згуртованості групи.

Процедура проведення: учасники стоять у колі. Ведучий кілька разів плескає в долоні з певною швидкістю, задаючи ритм, який група повинна підтримати в такий спосіб: учасник, що знаходиться праворуч ведучого, робить один плеск, за ним наступний і т.д., так, аби створювалося відчуття, начебто в заданому ритмі плескає одна людина, а не всі члени групи по черзі. Ця вправа досить таки рідко вдається з першого разу. Після кількох спробних кіл зі гри поступово вибувають учасники, які порушують загальний ритм.

Модифікація вправи. Ведучий плескає в долоні яку-небудь нескладну музичну фразу. Потім кожний по черзі її повторює можливе одночасне відбивання ритму всією групою.

2. Вправа «Емблема толерантності» (20 хв.)

Мета: продовження роботи з визначеннями толерантності; розвиток фантазії, експресивних способів самовираження.

Обладнання: папір, кольорові олівці чи фломастери, ножиці, скотч.

Процедура проведення: на попередньому етапі учасники виробили власні визначення толерантності й ознайомилися з існуючими. Ведучий відзначає, що обговорення проходило на інтелектуальному, абстрактному рівні. Наступна вправа допоможе підійти до цього поняття з іншого боку — учасники мають створити емблему толерантності. Кожний спробує самостійно намалювати таку емблему, що могла б друкуватися на суперобкладинках, політичних документах, національних прапорах. Процес малювання триває 5—7 хв. Після завершення роботи учасники розглядають малюнки один одного (для цього можна ходити по кімнаті). Після ознайомлення з результатами творчості інших учасники повинні висунути гасло, що відображало б сутність їхніх емблем

(обговорення 3-5 хв.). Заключний етап вправи — презентація емблем кожної підгрупи.

3. Вправа «Пантоміма толерантності» (15 хв.)

Мета: продовження роботи з визначеннями толерантності; розвиток фантазії, експресивних способів самовираження.

Обладнання: написані на окремих аркушах паперу кілька визначень толерантності, усе, що може придатися для пантоміми – мотузки, стрічка, інструментарій для малювання.

Процедура проведення: усі учасники діляться на 3-4 підгрупи (по 3-5 осіб). Кожна підгрупа одержує одне з визначень толерантності, вивішених на дошці. Завдання полягає в тому, щоб пантомімою зобразити це визначення таким чином, щоб інші учасники здогадалися, про яке саме визначення йдеться. Час на підготовку – 5 хвилин.

Питання для обговорення:

1. Яка пантоміма була найбільше «однозначною» і не викликала труднощів під час угадування?
2. Яких труднощів зазнали групи під час придумування пантоміми?

4. Вправа «Козуб» (10 хв.)

Мета: робота з поняттям «толерантність» за допомогою асоціативного ряду; розвиток фантазії, творчого мислення.

Обладнання: козуб чи пакет із дрібними. Кількість предметів має перевищувати кількість учасників групи.

Процедура проведення: ведучий проходить по колу з козубом, у якому знаходяться різні дрібні предмети. Учасники, не заглядаючи в нього, витягують якийсь предмет. Потім ведучий пропонує кожному знайти який-небудь зв'язок між цим предметом і поняттям толерантності. Розповідь починає учасник, який перший витяг із козуба іграшку. Наприклад: «Мені дістався м'ячик. Він нагадує

мені земну кулю. Думаю, що толерантність повинна бути поширена в усьому світі».

5. Рефлексія заняття.

1. Що нового ви дізналися про поняття «толерантність» порівняно з попередніми заняттями?

2. Які сторони й аспекти толерантності найкраще характеризують це поняття?

День 3

Тема. Толерантна особистість.

Мета. Дати уявлення про особливості толерантної та інтолерантної особистості та основних розбіжностей між ними.

Тривалість: 1 год.

Хід роботи.

1. Вправа «Перетворення» (10 хв.)

Мета: самопізнання і самовираження за допомогою метафоричних засобів.

Процедура проведення: учасники сидять у колі. Ведучий пропонує учасникам завершити наступні речення: «Якби я був книгою, то був би... (словником, томиком віршів...)»; «Якби я був їжею, то був би... (кашею, пиріжком, картоплею)»; «Якби я був дорослим, то був би...» (інші варіанти — піснею чи музикою, явищем природи, видом транспорту...). Усі відповідають по колу.

2. Вправа «Риси толерантної особистості» (15 хв.)

Мета: ознайомити учасників з основними рисами толерантної особистості; дати можливість підліткам оцінити ступінь своєї толерантності.

Обладнання: бланки опитувальника для кожного учасника.

Підготовка: бланк опитувальника з колонкою В на великому аркуші прикріплюється на дошку чи стіну.

Процедура проведення: учасники одержують бланки опитувальника. Ведучий пояснює, що 15 характеристик, перерахованих тут, властиві толерантній особистості.

Інструкція: Спочатку в колонку А поставте: «+» навпроти тих трьох рис, що, на вашу думку, у вас найбільше виражені; «О» навпроти тих трьох рис, що у вас найменш виражені. Потім у колонку В поставте: «+» навпроти тих трьох рис, що, на ваш погляд, найхарактерніші, для толерантної особистості. Цей бланк залишиться у вас і про результати ніхто не довідається, тому ви можете відповідати чесно. На заповнення опитувальника дається 3-5 хвилин. Потім ведучий заповнює заздалегідь підготовлений бланк опитувальника, прикріплений на дошку. Для цього він просить підняти руки тих, хто відзначив у колонці В першу якість. Кількість відповідей підраховується і заноситься в колонку бланка. У такий же спосіб підраховується кількість відповідей за кожною якістю. Ті три якості, що набрали найбільшу кількість балів, і є ядром толерантної особистості (з погляду даної групи).

Учасники одержують можливість: порівняти уявлення про толерантну особистість кожного з членів групи із загальногруповим уявленням та порівняти уявлення про себе («+» у колонку «А») з портретом толерантної особистості, створеним групою.

3. Лекція «Чим відрізняється толерантна особистість від інтолерантної» (20 хв.)

Мета: ознайомлення з уявленням відомих психологів про толерантну особистість.

Процедура проведення: ведучий читає лекцію про основні відмінності толерантної особистості від інтолерантної.

4. Вправа «Чарівна крамниця» (20 хв.)

Мета: дати учасникам можливість з'ясувати, яких якостей їм бракує для того, щоб вважатися справді толерантними людьми.

Процедура проведення: попросіть учасників групи уявити, що є крамниця незвичайних «речей»: терпіння, поблажливості, прийняття інших, почуття гумору, чуйності, довіри, альтруїзму, терпимості до розбіжностей, уміння володіти собою, доброзичливості, схильності не засуджувати інших, гуманізму, уміння слухати, допитливості, здатності до співпереживання. Нагадаємо, що з цими якостями група працювала в попередній вправі і бланк із їх переліком усе ще висить на дошці. Ведучий виступає в ролі продавця, що обмінює одні якості на інші. Викликається один із учасників. Він може придбати одну чи трохи «речей», яких у нього немає. (Це ті якості, що, на думку групи, важливі для толерантної особистості, але відзначені «О» у колонку А опитувальника цього учасника, тобто слабо виражені в нього.) Наприклад, покупець просить у продавця «терпіння». Продавець з'ясовує, скільки йому потрібно «терпіння», навіщо воно йому, у яких випадках він хоче бути «терплячим». Як плату продавець просить у покупця щось замість, наприклад, той може розплатитися «почуттям гумору», якого в нього з надлишком.

4. Рефлексія заняття (10 хв.)

1. Які якості притаманні толерантній особистості?
2. Які якості характерні для інтолерантної особистості?
3. Які умови, на ваш погляд, необхідні для формування толерантної особистості?

День 4

Тема. «Я» і студентське середовище: толерантність до себе. Почуття власної гідності.

Мета. Показати, як ставлення до себе пов'язане з толерантністю до інших; як толерантність до інших виростає з толерантності до себе і толерантності стосовно одногрупників; показати функціональну роль почуття власного достоїнства в системі самоставлення особистості; підтримати процес формування у молодих людей позитивної самооцінки; дати можливість кожному учаснику усвідомити свої здібності, особистісні риси і порівняти свій портрет із тим, як його бачать оточуючі; показати, якими способами можна зробити спілкування толерантним.

Тривалість: 1 год. 30 хв.

Хід роботи.

1. Вправа «Шикуватися за зростом» (5 хв.)

Мета: підвищення рівня згуртованості, взаєморозуміння і погодженості дій у групі.

Процедура проведення: учасникам групи пропонується із зажмуреними очима вишикуватися за зростом (інший варіант: стати колом). Група може зробити кілька спроб.

2. Вправа «Оплески» (5 хв.)

Мета: підвищення настрою і самооцінювання, активізація учасників групи.

Процедура проведення: учасники сидять у колі. Ведучий просить встати тих, хто має певне вміння чи якість (наприклад: «Устаньте всі ті, хто вміє вишивати, кататися на гірських лижах, любить дивитися серіали, мріє навчитися грати у великий теніс», тощо). Інші учасники групи аплодують тим, хто встав.

3. Вправа «Хто похвалить себе краще від усіх» (20 хв.)

Цілі: розвиток навичок ведення позитивного внутрішнього діалогу про самого себе; розвиток здатності до самоаналізу.

Обладнання: бланки з табличками.

Підготовка: намалювати на дошці велику таблицю, зображену на бланках.

Процедура проведення: Учасники сидять у колі. Ведучий заводить розмову про те, що в кожного бувають приступи нудьги, «кислого» настрою, коли здається, що ти нічого не вартий у цьому житті, нічого в тебе не виходить. У такі моменти забуваються всі власні досягнення, здобуті перемоги, здібності, радісні події. Але кожному з нас є чим пишатися. У психологічному консультуванні є такий прийом, коли психолог разом із клієнтом складає пам'ятку, у яку заносяться достоїнства, досягнення, здібності цієї людини. Коли поганий настрій, то читання пам'ятки додає бадьорості і допомагає оцінювати себе адекватніше. Ведучий пропонує учасникам виконати подібну роботу.

Учасникам роздають бланки з таблицями, у яких вони повинні самостійно заповнити наступні графи.

«Мої кращі риси»: у цей стовпчик учасники повинні записати риси чи особливості свого характеру, що їм у собі подобаються і складають їх сильну сторону.

«Мої здібності і таланти»: сюди записуються здібності і таланти в будь-якій сфері, якими людина може пишатися.

«Мої досягнення»: у цій графі записуються досягнення учасника в будь-якій галузі.

Ведучий на свій розсуд (залежно від рівня довіри у групі) пропонує членам групи зачитати свої пам'ятки. Заповнені пам'ятки залишаються в учасників.

4. Вправа «Невпевнений — упевнений — самовпевнений» (20 хв.)

Мета: дати досвід проживання психологічних станів невпевненості, самовпевненості, упевненості, в собі; досліджувати стилі спілкування, що відповідають цим станам.

Процедура проведення: учасники стоять у колі. Ведучий дає наступну інструкцію: «Іноді ми відчуваємо свою перевагу над іншими людьми і поводимося вкрай самовпевнено, а іноді, буваємо невпевнені в собі і

страждаємо від цього. Але можна бути упевненою людиною, не будучи при цьому зарозумілою. Упевнена в собі людина завжди викликає в оточуючих довіру і симпатію. Зараз ми спробуємо відчутти кожний із цих станів». Ведучий ділить учасників на пари. Один із партнерів виконує роль самовпевненої людини, а інший — невпевненої, обираючи таку позу, щоб усім було видно, хто яку роль виконує. Той, хто грає роль «самовпевненого», розповідає своєму партнерові про те, що йому дає відчуття переваги: описує позу, голос, манеру спілкування, думки, учинки, що він може зробити.

Наприклад: «Я гордий. У мене пряма спина. У мене голосний і чіткий голос. Мене мало турбує думка оточуючих. Я звик, щоб мені звільняли дорогу, коли я йду. Я не терплю критики на свою адресу і завжди зможу поставити іншого на місце!» «Невпевнений» теж розповідає про себе за тим самим планом. Наприклад: «Я можу дивитися тільки собі під ноги. Мої плечі опущені. Я говорю тихим голосом. Мене немає за що любити, мені здається, усім видно мій стан. У мене не виходить бути цікавим, я не користуюся популярністю». Потім учасники обмінюються ролями і повторюють процедуру знову. Після цього ведучий пропонує обом партнерам спробувати відчутти себе впевненими людьми, що ні над ким не підносяться, але й не почуваються гірше від інших.

На закінчення ведучий звертається до учасників із запитаннями:

1. Якою є ваша поведінка, коли ви впевнені в собі?
2. Як, ви при цьому почуваетесь?
3. Розкажіть одне одному, що вам найбільше подобається у стані, коли ви «рівні»
4. Як спілкуються з іншими невпевнені і самовпевнені люди? Яке вони справляють враження?
5. Які основні характеристики впевненої в собі людини? Чим вона відрізняється від самовпевненої? Чи часто ви зустрічали впевнених у собі людей?

6. Розкажіть про свої почуття в ролі невпевненої, упевненої і самовпевненої людини.

5. Вправа «Нобелівська премія» (30 хв.)

Мета: підвищення соціальної компетентності підлітків, переживання ситуації відповідальності перед людством, робота з мріями і фантазіями про майбутнє.

Обладнання: папір, письмове приладдя, олівці, фломастери, маркери, скотч, кнопки, пластилін.

Підготовка: написати на дошці чи ватмані пункти «Нобелівського виступу».

Процедура проведення: ведучий розповідає учасникам про Нобелівську премію, а потім пропонує ігрову ситуацію. Ніхто не знає, які сюрпризи піднесе нам життя. Перенесемося в майбутнє. Уявіть собі, що ви відомий учений чи письменник, громадянський діяч. Нобелівський комітет прийняв рішення про присудження вам почесної премії. Урочисте вручення премії припускає відповідний виступ лауреатів — це є давньою традицією. Через якийсь час бажаючи одержать можливість виступити на церемонії вручення премії з відповідною промовою. Виберіть номінацію, з якої ви б хотіли одержати премію, і підготуйте виступ. Можете використовувати наступну схему. Ведучий записує на дошці запитання, на основі яких учасники групи можуть побудувати свій виступ.

1. Опишіть зроблене відкриття: наукові досягнення чи літературний твір.
2. Поясніть, чому ваш внесок у науку чи літературу, справу миру, дістав таку високу оцінку.
3. Виразіть слова подяки тим, хто допоміг вам домогтися подібного результату в роботі.
4. Розкажіть про ваші плани на майбутнє.

Під час роботи можуть бути використані олівці, фломастери, пластилін тощо для зображення таблиць, графіків та інших наочних приладь.

Час на підготовку — 10 хв.

Мова кожного лауреата винагороджується оплесками. Після виступу учасники групи ставлять свої запитання «лауреату». Члени групи, що не встигли представити свої досягнення, можуть коротко назвати свою номінацію і пояснити, за що вони одержують премію.

6. Рефлексія заняття (10 хв.)

1. Як ставлення до самого себе впливає на ставлення до інших людей?
2. Чи легко було знайти в собі які-небудь позитивні риси, здібності й похвалити себе?

День 5

Тема. «Я» і група: толерантність до себе та до інших. Самопізнання.

Мета. Показати, як ставлення до себе пов'язане з толерантністю до інших; показати, як толерантність до інших виростає з толерантності до себе і толерантності стосовно партнерів по групі; показати функціональну роль почуття власного достоїнства в системі самоставлення особистості; підтримати процес формування у старшокласників позитивної самооцінки; дати можливість підлітку усвідомити свої здібності, особистісні риси і порівняти свій портрет із тим, як його бачать оточуючі; показати, якими способами можна зробити спілкування толерантним.

Тривалість: 1 год. 30 хв.

Хід роботи.

1. Вправа «На якого казкового героя я схожий?» (10 хв.)

Мета: можливість самовираження і саморозкриття в метафоричній формі, одержання зворотного зв'язку від учасників групи, формування навичок точного міжособистісного сприйняття.

Обладнання: м'яч.

Процедура проведення: ведучий пропонує одному з присутніх обрати серед учасників групи людину, що викликає в нього асоціації з яким-небудь персонажем з казки чи героєм мультфільму і кинути йому м'яч. При цьому потрібно сказати, кого саме нагадує йому даний. Учасник ловить м'яч і кидає його іншому, називаючи персонаж, із яким асоціюється ця людина, і так доти, поки м'яч не побуває в кожного. Попросіть членів групи запам'ятовувати, від кого вони одержують м'яч і що їм при цьому говорять. Останній учасник, до якого потрапив м'яч, має кинути його людині, від якої м'яч тільки-но був отриманий і висловити свою думку щодо її асоціації. Ланцюжок таким чином розкручується у зворотному напрямі.

2. Вправа «П'ять добрих слів» (15 хв.)

Мета: одержання зворотного зв'язку від групи, підвищення самооцінювання, самопізнання, можливість зробити приємне іншій людині.

Обладнання: приладдя для малювання.

Процедура проведення: учасники діляться на підгрупи (по п'ять осіб).

Інструкція: «Кожен з вас має обвести свою руку на аркуші і на долоні написати своє ім'я. Потім ви передаєте свій аркуш сусідові праворуч, а самі одержуєте малюнок від сусіда ліворуч. В одному з «пальчиків» отриманого чужого малюнка ви пишете яку-небудь привабливу, на ваш погляд, якість її власника (наприклад, «Ти дуже добрий», «Ти завжди заступаєшся за слабких», «Мені дуже подобаються твої вірші» тощо). Інша людина робить запис на іншому пальці тощо, поки аркуш не повернеться до власника». Вправу можна продовжити. Коли всі написи будуть зроблені, ведучий збирає рисунки і зачитує «компліменти», а група повинна здогадатися, кому вони призначаються. Наприкінці вправи учасники забирають аркуші зі своїми долоньками.

Питання для обговорення:

- 1) Які почуття в тебе виникли, коли ти читав написи на своїй «руці»?

2) Чи всі твої достоїнства, про які написали інші, тобі відомі?

3. Вправа «Який я?»(30 хв.)

Мета: дати можливість підліткові усвідомити себе і побачити, наскільки відповідає його «Я-образ» тому, яким його бачать оточуючі.

Процедура проведення: кожний одержує аркуш і ділить його на чотири частини. У першій частині учасник дає 5 відповідей на запитання «Який я?» У другій частині — 5 відповідей на запитання «Який я в очах близької людини?». У третій частині кожен учасник записує відповіді на запитання «Який я на думку свого сусіда ліворуч?» Записи повинні бути зроблені досить швидко. Потім учасники згортають свої аркуші так, щоб їхніх відповідей не було видно, і передають їх сусідові ліворуч. У такий спосіб кожен учасник одержує аркуш від сусіда праворуч. На чистій частині аркуша він має дати йому 5 характеристик. Після цього ведучий збирає аркуші й перемішує їх. По черзі зачитуються характеристики з останнього стовпчика, а група повинна вгадати, про кого ідеться. Потім обговорюється, наскільки група згодна з цим портретом. Нарешті, аркуші повертаються учасникам, і вони порівнюють усі чотири набори відповідей, самостійно аналізуючи подібності і розбіжності.

5. Рефлексія заняття (10 хв.)

1. Чи вдалося вам на цьому занятті довідатися про себе щось нове, раніше невідоме?

2. Наскільки добре ви, на ваш погляд, знаєте себе?

День 6

Тема. Толерантність до інших: різні світи (частина 1)

Мета: показати масштаби і небезпеку виявів нетерпимості між народами і культурами; дати можливість усвідомити причини і наслідки нерозуміння, що виникає в результаті взаємодії людини з представниками інших культур; розвинути соціальну уяву і соціальну перцепцію, сформувати навички й

настанови, необхідні для успішної взаємодії з представниками іншої культури, людьми, що сповідують інші погляди, допомогти усвідомити різноманіття культур.

Тривалість: 1 год.30 хв.

Хід роботи.

1. Вправа «Відгадай колір за жестом» (7 хв.)

Мета: розвиток невербальної експресії.

Обладнання: невеликі квадратики кольорового паперу.

Процедура проведення: учасник, який бажає розпочати гру, виходить за двері, а група в цей час вибирає якийсь колір з-поміж розкладених на столі квадратів. Учасник, що повернувся, має відгадати, який колір обрала група. Для цього він може звернутися до кожного з учасників і ця людина повинна показати обраний колір рухом. При цьому не можна використовувати рухи, що мають безпосередній значеннєвий зв'язок із кольором, чи зображувати предмети, що мають певне забарвлення (наприклад, маючи на увазі блакитний колір, показувати на небо чи імітувати переливання води). Той, хто відгадує може звертатися до різних учасників доти, доки не сформулює свою гіпотезу.

2. Вправа «Карта нетерпимості» (10 хв.)

Цілі: показати, наскільки широко поширена інтолерантність у світі і як вона небезпечна; стимулювати у старшокласників зацікавленість у пошуках шляхів виходу із глобальних конфліктів.

Обладнання: карта світу і прапорці.

Процедура проведення: ведучий і учасники називають «гарячі точки» планети (наприклад, Ічкерія, Югославія, Афганістан, Іран, Ізраїль) і позначають їх на карті прапорцями.

Питання для обговорення:

1. Чи можна виправдати конфлікти, що призводять до людських жертв?

2. Які основні причини конфліктів?

3. Які ви могли б запропонувати способи, що допомагають уникнути та не допустити виникнення загрози війни?

3. Вправа «Групова картинка» (10 хв.)

Цілі: усвідомлення стереотипів поведінки різних груп; активізація, підвищення настрою в учасників групи.

Процедура проведення: група ділиться на підгрупи з трьох-чотирьох осіб. Кожна підгрупа обирає якусь національність, народ, етнічну групу і придумує, як її зобразити так, щоб інші учасники могли відгадати. Можна використовувати міміку, жести, вигуки, але не можна використовувати слова. Дається кілька хвилин на підготовку завдання, потім підгрупи представляють свою пантоміму всій групі. Група вгадує, який народ зображує дана підгрупа.

4. Вправа «Павутина забобонів» (15 хв.)

Цілі: показати, як відчувається людина, яка є об'єктом стереотипів і забобонів; дати старшокласникам можливість навчитися підтримувати людину, що відчувається приниженою.

Обладнання: клубок ниток чи моток мотузки.

Процедура проведення: ведучий розповідає про негативну роль забобонів у взаєминах між людьми. Обплутана павутиною забобонів, людина відчувається безправною, беззахисною, скривдженою, позбавленою права голосу. Щодо деяких національностей, етнічних меншостей є безліч анекдотів, заснованих на негативних стереотипах і ярликах.

Ведучий просить учасників згадати і назвати який-небудь народ, що традиційно є об'єктом глузувань і анекдотів. Ведучий пропонує комусь з учасників зіграти роль обраного народу. Цей учасник сідає в центр кола на стілець, а інші починають розповідати про названу національність анекдоти, засновані на негативних стереотипах і забобонах чи висловлювати існуючі негативні уявлення. Після кожного негативного висловлення ведучий обмотує

учасника, що представляє «народ», мотузкою, ніби обплутуючи «павутиною забобонів», доти, доки той не зможе поворухнутися. Ведучий запитує «народ» про те, що він зараз відчуває. «Народ» розповідає про свій стан і свої почуття. Потім ведучий ставить учасникам запитання: «Які у вас виникли почуття? Ви б хотіли опинитися в ролі такого «народу»?» У членів, групи виникає бажання розплутати «народ». Для цього ведучий пропонує всім пригадати щось гарне про цей «народ». Учасники по черзі висловлюються, а ведучий у цей час поступово розплутує «павутину». Вправа закінчується, коли «народ» цілком звільнений від «павутини забобонів».

5. Гра «Карамбія» (35 хв.)

Цілі: надати підліткам можливість зрозуміти і відчути причини і наслідки міжкультурного нерозуміння; допомогти усвідомити, що успішне спілкування з представниками іншої культури неможливе без знання її норм і правил.

Обладнання: письмові інструкції.

Процедура проведення: З-поміж учасників оберіть двох-трьох членів групи, що у цій грі виконуватимуть роль «посланців». Не загострюючи на цьому уваги, ведучий має так підібрати посланців, щоб вони різнилися між собою за зовнішніми ознаками: наприклад, хлопчиків і дівчаток: «Посланці» виходять до іншої кімнати. Там вони одержують інструкцію і на її основі готують запитання для групи (час на підготовку — 10 хвилин). Кожен «посланець» готує свій перелік запитань самостійно. Поки посланці виконують завдання, дайте всій групі наступну інструкцію: «Ми — карамбійці, представники країни Карамбія, що має багате Історичне минуле, величезну територію і невичерпні природні ресурси. До нас їдуть посланці з іншої країни, щоб дізнатися про нас і нашу культуру. Ми повинні дотримуватися трьох правил, що діють у нашій країні:

1) Ми можемо говорити тільки з людиною тієї самої статі, що й самі (це стосується та посланців).

2) У нашому словнику всього два слова — «так» і «ні».

3) Наша відповідь на запитання залежить від того, усміхається той, хто нас запитує, чи ні. Якщо людина усміхається, ми відповідаємо «так», якщо не усміхається, відповідаємо «ні».

Почніть гру, коли «посланці» готові. Запрошуйте їх по одному так, щоб інші посланці не знали, які запитання ставлять його колеги. Після опитування кожен із посланців представляє свій звіт про культуру Карамбії і її жителів. Питання для обговорення й аналіз: після того як експерти завершать свої звіти, запропонуйте групі дискусію, обравши деякі з наступних запитань (можна записати їх на дошці):

3. Як карамбійці прийняли посланців: чи були вони доброзичливі, дружелюбні, орієнтовані на взаємодію?

4. Чи помітили посланці які-не-будь особливості поведінки і спілкування в карамбійців?

5. Які почуття виникли у посланців під час контакту з карамбійцями?

6. Чи були у вашому житті ситуації, у яких ви теж відчували подібні почуття? Попросіть бажаних розповісти про це.

Після обговорення запитань «карамбійці» можуть розповісти посланцям про правила поведінки і спілкування їхньої культури. Під час обговорення відзначте наступні ключові моменти:

1. Представники різних культур часто пояснюють ту саму поведінку по-різному.

2. Людина використовує для оцінювання іншої культури цінності, очікування і способи поведінки, вироблені у власній культурі, і діє відповідно до них.

3. Людина, потрапляючи в іншу культуру, часто не має ніякої інформації про неї, проте бачить її особливості в негативному світлі.

4. Занурення в Іншу культуру часто викликає в людини страх і невпевненість.

5. Нерозуміння причин поведінки представників іншої культури породжує протидію, дратівливість, агресивність.

6. Люди часто думають, що їхня мова найкраща, а її носії — найрозумніші.

7. Однією з найкращих стратегій для розуміння іншої культури є встановлення близької дружби з людиною цієї культури, яка може стати провідником і захисником.

6. Рефлексія заняття (10 хв.)

1. Які стереотипи впливають на поведінку людини?

2. Які почуття можуть виникати в людей, що зазнають нетерпимого ставлення з боку оточуючих?

День 7

Тема. Толерантність до інших: різні світи (частина 2)

Мета: показати масштаби і небезпеку виявів нетерпимості між народами і культурами; дати можливість усвідомити причини і наслідки нерозуміння, що виникає в результаті взаємодії людини з представниками інших культур; розвинути соціальну уяву і соціальну перцепцію, сформувати навички й настанови, необхідні для успішної взаємодії з представниками іншої культури, людьми, що сповідують інші погляди, допомогти усвідомити різноманіття культур.

Тривалість: 2 год.

Хід роботи.

1. Гра «Невідомі світи»(2 год.)

Повний варіант розрахований на два заняття, можливе проведення тільки двох перших етапів із трьох (70 хвилин).

Обладнання: приладдя для малювання (папір для письма і папір для креслення, олівці, фломастери, маркери, ватман, кольоровий папір), клей, пластилін, скотч, ножиці.

Процедура проведення: перед початком гри всі учасники діляться на 2 команди. Це можна зробити за допомогою жеребкування. Можливий також наступний спосіб. Ведучий пропонує вийти на середину двом «добровольцям». Кожен з них має запросити до себе в команду людину, що вирізняється серед інших за якоюсь ознакою (наприклад, за кольором волосся, статтю, нелюбов'ю до вітчизняної естради тощо). Потім обраний член групи в такий само спосіб запрошує в команду наступну людину тощо. Вибір учасників здійснюється представниками обох команд по черзі. Коли команди остаточно сформовані, можна починати гру.

Гра складається з трьох етапів.

Етап 1. «Створення світів» (30 хв.)

Учасникам оголошується, що кожна з підгруп — це невідома інопланетна цивілізація, що повинна бути створена зусиллями всіх членів команди. Групи одержують від ведучого все необхідне для роботи: «план» створення цивілізацій і канцелярське приладдя (ватман, маркери, кольорові олівці тощо). В обговоренні ключових характеристик «цивілізації» повинні брати участь усі члени команди. Групи сідають у віддалених місцях або розходяться по різних кімнатах. Після закінчення заздалегідь обговореного часу робота зі створення «світів» повинна бути закінчена.

Етап 2. «Зустріч» (40 хв.)

Команди збираються в одній кімнаті. Ведучий гри описує ситуацію зустрічі між представниками цивілізацій і необхідність ближчого знайомства між ними. Далі відбувається почергова презентація «світів». Презентації краще проводити за певним планом. Спочатку «господарі» повідомляють назву свого світу, учать гостей прийнятого в їхній цивілізації вітання, показують портрет

мешканця і розповідають про нього, знайомлять гостей зі своїм законодавством. Наприкінці гостей пригощають стравами інопланетної кухні, навчають «національного» танцю.

Питання для обговорення:

1. Чим схожі та чим відрізняються мешканці обох світів?
2. Проаналізуйте норми і правила, якими керуються представники різних цивілізацій.

Етап 3. «Прийняття загальних законів» (45 хв.)

На цьому етапі команди мають домовитися між собою про правила взаємодії на невідомій планеті й розподіл наявних ресурсів корисних копалин. Одержавши необхідні інструкції, команди віддаляються на якийсь час для обговорення законів, що, з їхнього погляду, необхідно прийняти (кожна команда формулює не більше чотирьох законів). Далі обидві команди сідають за «стіл переговорів». Перед ними лежить ватман, на якому записуватимуться прийняті закони. Закони висуваються командами по черзі. Кожен із запропонованих законів спочатку обговорюється, потім ставиться на загальне голосування (наприклад, піднятий угору палець — «за», опущений униз — «проти»). Наприкінці гри всі учасники ставлять під «законодавством» свої підписи, після чого ватман прикріплюється на стіну.

Питання для обговорення:

1. Які з прийнятих «законів» викликали найбільше розбіжностей і з чим це зв'язано?
2. Що могло б зробити процес переговорів успішнішим?
3. **Рефлексія заняття** (10 хв.)

1. Що допомагало і що заважало командам знаходити компроміси й укладати угоди під час гри?
2. Які кроки потрібно починати і яких правил дотримуватися, щоб стосунки між людьми мали толерантний характер?

День 8

Тема. Межі толерантності

Мета: допомогти зрозуміти і відчувати межі толерантної поведінки; знайти критерії, що визначають допустимість толерантної поведінки в тому чи іншому випадку; розвивати здатність до критичного аналізу, самостійність мислення; розвивати соціальне сприйняття.

Тривалість: 1 година 35 хв.

Хід роботи.

1. Вправа «Друкарська машинка» (7 хв.)

Мета: розвиток навичок міжособистісної взаємодії.

Учасники стоять у колі. Ведучий пропонує відтворити уривок з добре відомої пісні чи вірша. Кожен по черзі вимовляє по одній букві слова. Наприкінці слова — усі встають, на розділовий знак — тупотять ногою, наприкінці рядка — плескають у долоні. Хто помиляється — вибуває з гри.

2. «Встигни вставити слово» (20 хв.)

Учасники гри кидають один одному м'яч. Той, хто кидає, називає якийсь іменник, а той, кому адресований м'яч, має швидко назвати дієслово, що підходить за змістом. Хто говорить нісенітницю — вибуває з гри. Той, хто правильно підібрав дієслово, називає свій Іменник і кидає м'яч іншому учаснику тощо. Гра ведеться у швидкому темпі.

3. Обговорення Декларації прав людини (20 хв.)

Мета: ознайомлення учасників із Загальною декларацією прав людини; обговорення питань щодо порушення прав людини і людської гідності; усвідомлення особистої відповідальності кожної людини за дотримання прав усього людства; розуміння того факту, що порушення прав людини є однією з форм нетерпимості.

Процедура проведення: ведучий ініціює обговорення Загальної декларації прав людини на основі запитань:

1. Які права людини найчастіше порушуються?
2. Які інтолерантні дії найчастіше ведуть до порушення прав людини?
3. Які наслідки порушення прав людини ви можете назвати?
4. Які права людини порушуються у випадку етнічних конфліктів?
5. Які дії, на вашу думку, повинні починатися у випадку порушення прав людини?
6. Чи може конкретна людина вплинути на дотримання прав людини? Якими способами?

4. Вправа «Кодекс толерантності» (15 хв.)

Мета: створення «Кодексу толерантності».

Процедура проведення: ведучий пропонує учасникам групи на основі Загальної декларації прав людини створити «Кодекс толерантності». Кожен учасник відзначає в Декларації 10 статей, що, на його думку, найважливіші для «Кодексу толерантності». Потім ведучий називає номери статей. Загальним голосуванням вибирають 10 статей. Номери статей, що набрали найбільшу кількість голосів, записуються на дошці, ведучий зачитує їх зміст.

5. Вправа «Суд присяжних» (30 хв.)

Мета: прийняття рішень на основі «Кодексу толерантності».

Процедура проведення: ведучий пропонує учасникам групи уявити, що вони — громадяни країни, у якій усі судові рішення по цивільних і кримінальних справах приймаються на основі «Кодексу толерантності». З-поміж учасників обирається суддя, прокурор, адвокат і присяжні засідателі (3-5 осіб). Адвокат є захисником підсудного, прокурор — обвинувачувачем, присяжні засідателі після обговорення між собою виносять своє рішення, а суддя зачитує вирок. У суді розглядається кілька уявних справ. Ведучий використовує на свій розсуд будь-які ситуації. Для слухання кожної справи може висуватися новий склад

суду. Щодо кожної справи суд має прийняти спеціальне рішення. Після завершення вправи учасники групи обговорюють важливість дотримання законів толерантності та критерії допустимості чи неприпустимості толерантної поведінки в різних життєвих ситуаціях.

7. Рефлексія заняття (10 хв.)

1. Чи може інтолерантна поведінка бути виправданою?
2. Якщо так, то в яких випадках?
3. У яких сферах життя проблема толерантності — інтолерантності стоїть найгостріше?

День 10

Тема. Підсумкове заняття

Мета: спільне обговорення результатів тренінгу; одержання зворотного зв'язку від групи; підбиття підсумків, прощання з учасниками тренінгу.

Тривалість: 45 хв.

Хід роботи.

1. Вправа «Згадати все» (10 хв.)

Мета: повторення й узагальнення пройденого.

Процедура проведення: учасники кидають один одному м'яча, називаючи якості й особливості поведінки, властиві, на їхній погляд, толерантній людині. Треба намагатися не повторювати вже названі характеристики. У грі повинні взяти участь усі члени групи.

2. Вправа «Коло «зворотного зв'язку» (25 хв.)

Мета: одержання зворотного зв'язку від групи, обмін почуттями і враженнями.

Процедура проведення: ведучий пропонує учасникам по колу висловити свої думки з наступних тем:

1. Що найбільше запам'яталося, сподобалося в тренінгу?

2. Яка тема була особливо актуальною, цікавою?
3. Чи потрібні, на ваш погляд, подібні тренінги для студентів?
4. Які питання щодо обговорення теми «Толерантність» було б цікаво обговорити в подібному циклі занять?

3. Вправа «Поема про толерантність» (7 хв.)

Мета: узагальнення отриманого досвіду, зворотний зв'язок про тренінг.

Процедура проведення. Перший варіант: усі учасники одержують по аркушу і фломастеру. Кожен учасник пише на своєму аркуші короткий рядок, яким починатиметься поема (наприклад: «толерантність - це повага і впевненість у тому, що тебе розуміють», «це можливість знайти друзів», «таким коли-небудь стане нам світ», «толерантність — це не просто!» тощо). Ведучий збирає в учасників їхні аркуші та зачитує їх один за одним як поему.

Другий варіант. Кожен учасник пише свій рядок, потім передає аркуш сусідові ліворуч і той дописує свій рядок, що продовжує поему тощо. Після того, як кожний напише по одному рядку на аркуші, закінчена поема повертається ведучому. Поему можна розмножити й роздати всім учасникам тренінгу. На завершення тренінгу влаштовується чаювання.

Методика діагностики комунікативної установки в. В. Бойко

Інструкція: вам потрібно прочитати кожне із запропонованих нижче суджень і відповісти «так» або «ні», висловлюючи згоду або незгоду з ними. Рекомендуємо скористатися аркушем паперу, на якому фіксується номер питання і ваша відповідь; потім, по ходу подальших наших пояснень, звертайтеся до свого запису. Будьте уважні і щирі:

Запитання:

1. Мій принцип у відносинах з людьми: довіряй, але перевіряй.
2. Краще думати про людину погано і помилитися, ніж навпаки (думати добре і помилитися).
3. Високопосадовці, як правило, хитрі.
4. Сучасна молодь не відчуває глибоке почуття любові.
5. З роками я став більш замкнутим, тому що часто доводилося розплачуватися за свою довірливість.
6. Практично в будь-якому колективі присутня заздрість.
7. Більшість людей позбавлені почуття співчуття до інших.
8. Більшість працівників на підприємствах і в установах намагається прибрати до рук все, що «погано лежить».
9. Підлітки, в більшості, сьогодні виховані гірше, ніж коли б там не було.
10. У моєму житті часто зустрічалися цинічні люди.
11. Буває так: робиш добро людям, а потім шкодуєш про це, тому що вони платять невдячністю.
12. Добро має бути з кулаками.
13. З нашим народом можна побудувати щасливе суспільство в недалекому майбутньому.

14. Нерозумних навколо себе бачиш частіше, аніж розумних.
15. Більшість людей, з якими доводиться мати ділові відносини, розігрують з себе порядних, але по суті вони інші.
16. Я дуже довірлива людина.
17. Чи мають рацію ті, хто вважає: треба більше боятися людей, а не звірів.
18. Милосердя в нашому суспільстві, в найближчому майбутньому, залишиться ілюзією.
19. Наше сьогодні дійсно робить людину безликим та стандартним.
20. Вихованість в моєму оточенні - рідкісне якість.
21. Я, практично кожного разу, зупиняюсь, щоб допомогти бездомному, коли той просить про допомогу.
22. Більшість людей піде на аморальні вчинки заради особистих інтересів.
23. Люди, як правило, безініціативні в роботі.
24. Люди похилого віку, в більшості, показують свою озлобленість кожному.
25. Більшість людей на роботі люблять плітки один про одного

Інтерпретація результатів:

ОЗНАКИ негативної установки:

1. Завуальована жорстокість у відносинах до людей, в судженнях про них.

Поверніться, будь ласка, до питань, на які ви відповідали в самому початку розділу. Про завуальовану жорстокість у ставленні до людей свідчать такі варіанти відповідей (в дужках вказується кількість балів, що нараховуються за відповідний варіант): 1 - так (3), 6 - так (3), 11 – так (7), 16 - немає (3), 21 - немає (4). Максимально можна набрати 20 балів. Чим більше зароблених очок, тим виразніше виражена завуальована жорстокість у ставленні до людей.

2. Відкрита жорстокість у відносинах до людей.

Особистість не приховує і не пом'якшує свої негативні оцінки і переживання з приводу більшості оточуючих: висновки про них різкі, однозначні і зроблені, можливо, назавжди. Про відкриту жорстокість ви можете судити з таких питань з вище наведеного опитувальника: 2 - так (9), 7 - да (8), 12 - так (10), 17 - так (10), 22 - так (8). Скільки в вас балів з 45 можливих?

3. Обґрунтований негативізм в судженнях про людей.

Такий, виражається в об'єктивно обумовлених негативних висновках про деякі типи людей і окремих сторонах взаємодії. Обґрунтований негативізм виявляється в таких питаннях і варіантах відповідей: 3 - так (1), 8 - да (1), 13 - немає (1), 18 - так (1), 23 - так (1). Максимальне число балів - 5, набрати їх не вважається непристойним. Однак звертає на себе увагу особливий тип опитуваних. Вони демонструють досить виражену жорстокість - завуальовану або відкриту, або і ту, і іншу, відразу, але водночас немов носять рожеві окуляри: те, що викликає обґрунтований негативізм, не помічають.

4. Бурчання, тобто, схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в області взаємин з партнерами і в спостереженні за соціальною дійсністю.

Про наявність такого компонента в негативній установці свідчать наступні питання зі згаданого опитування: 4 - так (2), 9 - так (2), 14 - так (2), 19 - так (2), 24 - так (2). Максимальна кількість балів - 10.

5. Негативний особистий досвід спілкування з оточуючими.

Даний компонент установки показує, якою мірою вам щастило в житті на найближче коло знайомих і партнерів по спільній діяльності (в попередніх показниках оцінювалися швидше загальні ситуації). Про негативні, особистому досвіді, контакти свідчать питання: 5 - так (5), 10 - так (5), 15 - так (5), 20 - так (4), 25 - так (1). Можна отримати 20 балів максимум.